

ÄIDINKIELEN KOE JA TEKSTITAIDOT

PENTTI LEINO

Ylioppilasaine on vihdoinkin menettänyt yksinoikeutensa äidinkielen taitojen mittarina. Sen toista sataa vuotta kestänyt valtakausi päättyi vuoteen 2006. Syksyn ylioppilaskirjoituksista tuli perinteisen ainekirjoituksen päättäjäisjuhla, ja juhlijoita oli runsaasti. Yleensä äidinkielen kokeeseen on syksyisin osallistunut reilut 8 000 abiturienttia, mutta tällä kertaa kirjoittajia oli yli 16 000. Viimeinen mahdollisuus siis kaksinkertaisti osallistujamäärän.

Syytä ei ole vaikea arvata: siitä yli, mistä aita on matalin. Kun äidinkielen kokeessa on tähän asti selvinnyt pelkällä ainekirjoituksella, ensi kevääksi aitaa on korotettu. Kirjoitettavana on kyllä edelleenkin vanhamuotoista ainetta vastaava essee, mutta sen lisäksi vastassa on uudentyypinen tekstitaidon koe. Kaksiosaisuus tekee äidinkielen kokeesta tietysti aikaisempaa haastavamman, ja sen takia jokainen kynnelle kykenevä on tarttunut viimeiseen tilaisuuteen ja rientänyt kirjoittamaan äidinkielen alta pois.

Vanhamuotoinen koe onkin ollut sikäli helppo, että siitä on kevyesti selvinnyt peruskoulun yläasteen taidoilla. Sitä paitsi kokeessa on ollut kaksi kirjoituskertaa, joista toinen on jäänyt pelkäksi harjoitteluksi, koska vain parempi tulos on otettu huomioon. Ensi keväänä harhailuihin ei ole varaa, sillä kaikki lasketaan. Mahdollisuus saavuttaa äidinkielen kokeessa hyvä tulos on siis syksyllä 2006 ollut suurempi kuin keväällä 2007, ja siksi kokeeseen osallistumista on kannattanut aikaistaa.

Järkeily tuntuu vedenpitävältä mutta vuotaa kuin seula. Ensi kevään ylioppilaskirjoitukset saattavat tuottaa yllätyksiä, mutta yksi asia on varma: äidinkielessä tulokset paranevat. Yli kymmenen vuotta on taivasteltu ylioppilaskokelaiden äidinkielen taitojen rapistumista, mutta kevään 2007 koe ei enää anna siihen perusteita. Tulostaso nimittäin nousee — aivan siitä riippumatta, mihin suuntaan kirjoittajien taidot kehittyvät. Tähän saakka arvosanojen pisterajat ovat pysyneet äidinkielen kokeessa paikoillaan, mutta uuden koetyypin myötä päästään siirtymään suhteelliseen arvosteluun. Ensi keväänä pisterajat joudutaan asettamaan niin, että korkeimpiin arvosanoihin yltää useampi kirjoittaja kuin edellisvuosina. Vaikka kokeesta tulee haastavampi, arvosanakynnys siis madaltuu. Aika

monen tänä syksynä magnan kirjoittaneen taidot olisivat yltäneet tai yltävätkin ensi keväänä eximiaan.

MUUTOKSEN TAUSTAA

Kuten tiedetään, äidinkielen kokeen tulokset ovat heikentyneet yhtäjaksoisesti vuodesta 1995 lähtien. Kiihittävien arvosanojen, laudaturin ja eximian, osuus on pienentynyt kolmanneksen, ja vastaavasti approbaturin ja lubenterin osuus on kasvanut runsaat 50 prosenttia. Vaikeammin havaittava on ollut toinen saman ajanjakson systemaattinen muutos. Menestyminen äidinkielen kokeessa riippuu nimittäin entistä selvemmin kirjoittajan sukupuolesta. Tosin äidinkieli on vanhastaankin ollut — nimensä mukaisesti — erityisesti naisten laji. Kymmenen vuotta sitten miesten tulos oli äidinkielen kokeessa noin kolmannesarvosanan verran heikompi kuin naisten. Ero on kasvanut tuon jälkeen, ja tätä nykyä sitä on jo selvästi enemmän kuin puoli arvosanaa.

Monet selvitykset ovat osoittaneet, että koulussa pojat suhtautuvat tyttöjä kielteisemmin äidinkieleen ja kirjallisuuteen. On kuitenkin vaikea uskoa, että se riittäisi selittämään ylioppilaskokeesta näkyvän kehityksen. Sukupuolten välisen taitoeron suuruus tuntuu vieläkin mystisemmältä, kun tiedetään, että esimerkiksi ylioppilastutkinnon englannin kielen kokeessa miehet pääsevät selvästi parempiin tuloksiin kuin naiset.

Musiikkiharrastus, Internet, roolipelit... Peruskoulun ja lukion pojat eivät hanki englannin taitoaan yksinomaan eivätkä aina edes ensi sijassa koulusta. Se tulee — niin kuin monet muutkin taidot — paljolti vapaa-ajan harrastuksista. Äidinkieli taas ei saa niistä enää yhtä vahvaa tukea kuin aikana ennen sähköisen median ylivaltaa. Kaunokirjallisuuden lukeminen, ja lukeminen ylipäätäänkin, on ahtaalla, sillä se joutuu taistelemaan kouluikäisten ajankäytöstä monien vahvojen kilpailijoiden kanssa.

Viestintäympäristön nopea muutos on osaltaan vienyt siihen, että äidinkielen ja erityisesti kirjoitetun kielen taidot joutuvat kehittymään yhä niukemman ravinnon varassa. Erityisen kohtalokkaaksi on osoittautunut se, että lukiosta saatava eväspussi on sekin keventynyt. Runsaat kymmenen vuotta sitten uudistettiin nimittäin lukion tuntijako niin, että äidinkielen pakollisten kurssien määrä pudotettiin aikaisemmasta kahdeksasta kuuteen. Se käynnisti välittömästi taitotason heikentymisen, jonka vääjäämätöntä etenemistä ylioppilastutkinnon äidinkielen koe on mitannut. Jonkinlaiseksi korjausliikkeeksi katsottava oppiaineen nimenmuutos äidinkielestä äidinkieleksi ja kirjallisuudeksi ei pystynyt oikaisemaan syöksyä. Tätä nykyä tytöistä puolet ja pojista enää kolmannes opiskelee lukiossa äidinkieltä ja kirjallisuutta aikaisemmin pakollisen määrän eli kahdeksan kurssia. Kun panosta on vähennetty, myös tuotos on pienentynyt. Ei siis ihme, että 2000-luvun abiturientit yleensä ja miehet erityisesti yltävät selvästi heikompiin suorituksiin kuin heidän kymmenen vuotta varhaisemmat edeltäjänsä.

AINEKIRJOITUKSEN PITKÄ KAARI

Nyt väistyneellä ainekirjoituksella on pitkä historia. Aina vuoteen 1874 saakka ylioppilastutkinto pidettiin suullisena kuulusteluna Helsingissä, mutta tuolloin sen rinnalle

▷

tulivat lyseoissa järjestettävät kirjalliset kokeet. Tutkinnon kirjalliseen osaan tuli neljä koetta: kirjoitus äidinkielellä jostain yleiseen sivistykseen kuuluvasta aineesta, käännös äidinkielestä latinaan, käännös äidinkielestä toiseen kotimaiseen kieleen sekä vähintään kolmen matematiikan tehtävän suorittaminen kymmenestä.

Ensimmäiset koetehtävät sopivat havainnollistamaan äidinkielen kokeen varhaisvaiheita. Tehtäviä oli yhdeksän:

1. Syyt kristinuskon nopeaan levenemiseen Rooman valtakunnassa
2. Väinämöisen ja Joukahaisen taistelu
3. Sankari-ihanne Vergiliuksen Aeneis-runoelmassa
4. Miten on vanhan Kreikan ostrakismosta arvesteltava?
5. Oliko kirkon maallinen valta keskiajalla historiallinen välttämättömyys?
6. Kumpi ansaitsee enemmän myötätuntoisuuttamme, Maria Stuart vai Englannin Elisabet?
7. Kustaa Vaasa, Ruotsin vapauttaja
8. Klaus Fleming (luonnekuva)
9. Valon taittuminen prisman kautta

Niin kuin näkyy, äidinkielen koe painottui vahvasti humanistiseen sivistykseen, erityisesti historiaan ja kirkkohistoriaan, mutta myös kirjallisuuteen. Varsin pian aihevalikoimaan liitettiin vapaan käsittelyn salliva aihe tyyppiä *Tieto on valtaa*, mutta luonnontieteiden osuus pysyi vähäisenä.

Vuoden 1919 ylioppilastutkintoasetus poisti yliopistossa järjestettävän suullisen kuulustelun ja lisäsi sen tilalle pakollisiin kirjallisiin kokeisiin viidentenä reaalikokeen. Kun reaaliokoe ilmestyi ylioppilastutkintoon, äidinkielen koe saattoi monipuolistaa aihevalikoimaansa. Muutokset olivat kuitenkin verkkaisia ja varovaisia. Esimerkiksi historian aiheiden määrä väheni ensin kolmeen ja myöhemmin kahteen. Hiljakseen valinnanvara kuitenkin kasvoi ja tehtävien määräksi vakiintui 14.

Kokeen varsinainen kehittäminen käynnistyi kuitenkin vasta vuoden 1967 arvostelujupakasta, jonka äidinkielen opettajien muistitieto tuntee ylioppilasaineiden pöytäkirjainä. Sensoreiden tekemät runsaat arvostelumuutokset johtivat oikeuskanslerille osoitettuihin valituksiin ja selvitystyöhön, jossa äidinkielen koejärjestelyt joutuivat perinpohjaiseen syyniin. Varsin pian toteutettiin kaksi tärkeää uudistusta. Ensinnäkin äidinkielen kokeen arvosteluperusteet täsmennettiin laatimalla sensoreille yhtenäiset toimintaohjeet. Asetuksen mukaan kokelaan kirjoittaman esityksen tuli olla »tyylillisesti ja asiallisesti hyväksyttävä», ja sensorin tehtävänä oli arvioida, kuinka hyvin vaatimus täyttyi. Subjektiviisen tuntemuksensa mukaan hän oli piirtänyt koesuorituksen perään pistemääräksi jonkin kokonaisluvun väliltä 40–99. Kun vaatimus oli näin ylimalkainen, asteikko aivan liian moniportainen, sensorien joukko entistä suurempi ja kun yhteisesti sovittuja arvosteluperusteita ei ollut, tarve arvostelukäytäntöjen korjaamiseen oli ilmiselvä.

Toinen valitusten käynnistämästä selvitystyöstä seurannut muutos oli, että äidinkielellä siirryttiin kahden kokeen järjestelmään. Kokelaalla oli siitä lähtien käytössään kaksi kirjoituskertaa ja tarjolla yhteensä 28 tehtävävaihtoehtoa. Tämä pienensi olennaisesti epäonnistumisen riskiä ja lievensi kirjoituspelkoa. Tyypillistä oli, että vuodesta toiseen tulokset olivat jälkimmäisellä kirjoituskerralla jonkin verran parempia kuin ensimmäisellä. Hermopaine oli jo ehtinyt hellittää, ja sitä paitsi oli saatu ylimääräinen harjoittelukierros. Uudistus vähensi äidinkielen kokeen aiheuttamia paineita ehkä liikaakin, ja sillä on voinut

olla oma osuutensa opiskelumotivaation vähäisyyteen. Kokeen kehittämiseksi se avasi kuitenkin uusia mahdollisuuksia.

Kohta uudistuksen jälkeen äidinkielen kokeeseen ilmaantuivat ensimmäiset aineistotehtävät. Aineistopohjaisen kirjoittamisen asema vahvistui, ja 1980-luvulla kehiteltiin erilaisia koemalleja. Ne ajautuivat kuitenkin umpikujaan, ja lopulta päädyttiin paljon porua, vähän villoja -ratkaisuun: tuloksena oli vuodesta 1992 alkanut ja nyt päättynyt järjestelmä, joka eriytti äidinkielen kaksi kirjoituskertaa. Ensimmäisellä kerralla oli pelkästään aineistopohjaisia tehtäviä, toisella kerralla taas valmiita otsikkoja ja tehtävänantoja, joihin saattoi satunnaisesti liittyä virikeaineistoa.

LÄHIHISTORIAA

Ylioppilastutkintolautakunta asetti keväällä 1996 työryhmän, jonka tehtäväksi muotoiltiin väljästi äidinkielen kokeen kehittäminen. Kun ensimmäiset merkit koetulosten heikentymisestä alkoivat näkyä, ryhmä totesi kokeen perinpohjaisen remontin välttämättömäksi.

Uudistuksen päälinjoista päästiin vähän kerrassaan yhteisymmärrykseen, ja kehittämisryhmä luonnosteli uuden osiokokeen ja toteutti opettajajärjestöjen avustuksella sitä koskevan kokeilun 18 suomenkielisessä ja 6 ruotsinkielisessä koulussa. Kokeilun tulokset koottiin kahteen raporttiin (Koskela 2000; Lindholm 2001), jotka ylioppilastutkintolautakunta julkaisi.

Raportteja ja niiden esittelemää kokeilua on käsitelty useissa tilaisuuksissa, joissa on kuunneltu sensorikunnan ja erityisesti äidinkielen ja kirjallisuuden opettajien näkemyksiä. Keväällä 2001 ylioppilastutkintolautakunta lähetti kehittämisryhmän laatiman luonnoksen lausuntokierrokselle, ja syksyllä lausuntojen pohjalta hiottu esitys toimitettiin opetusministeriöön. Kokeen kehittelyä jatkettiin, ja yhteistyössä Äidinkielen Opettajain Liiton kanssa järjestettiin toinen kokeilu. Sen pohjalta liitto julkaisi syksyllä 2003 yhdessä Laatusana Oy:n kanssa harjoitteluaineistoksi tarkoitetun paketin Tekstistä tulkintaan: tekstitaitojen harjoitusmateriaalia. Siihen liitettiin harjoitteluaineistojen lisäksi äidinkielen kokeen kehittämisryhmän alustava luonnos äidinkielen kokeen ohjeiksi. Sitä seurasi vuotta myöhemmin toinen vastaava harjoituspaketti Tekstitaidot puntarissa.

Kehittämistyön painopiste oli tietenkin tekstitaidon kokeessa. Se oli uudennos, joka tuli toteuttaa varovasti ja harkiten. Sen vuoksi sitä kokeiltiin ja testattiin kerta toisensa jälkeen ja siitä järjestettiin koulutus- ja keskustelutilaisuuksia. Opettajilta saatu palaute muutti sitä monin tavoin. Esimerkiksi kirjoitusaika piteni alun perin kaavailusta neljästä tunnista kuuteen.

Vuoden 2003 syksyllä lautakunta sai odottelun jälkeen opetusministeriöltä valtuutuksen toteuttaa äidinkielen kokeen uudistus. Uutta koetta koskevat määräykset se vahvisti huhtikuussa 2004. Saman tien Opetushallitus toteutti yhteistyössä ylioppilastutkintolautakunnan ja Äidinkielen Opettajain Liiton kanssa laajan opettajien koulutusohjelman. Ylioppilastutkintolautakunta aloitti sensoreiden koulutuksen ja laati vuonna 2005 äidinkielen mallikokeen, joka lähetettiin kouluihin. Uusi, kaksiosainen koe oli vihdoinkin valmis odottamaan helmikuussa 2007 tapahtuvaa käynnistymistään.

▷

UUDISTUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Ylioppilastutkinnon äidinkielen kokeen on tarkoitus tutkia, »miten kokelas on saavuttanut lukion tavoitteiden mukaisen äidinkielen taidon, erityisesti kirjallisen ilmaisun taidon, kyvyn ymmärtää ja tulkita lukemaansa sekä kypsyiden niihin opintoihin, joihin ylioppilastutkinto on edellytyksenä» (Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet). Ainekirjoitus mittasi kirjallisen ilmaisun taitoa ja kirjoittajien kypsyttä, mutta lukion päättökokeen tehtäviin se ei enää riittänyt. Aineistokoe pyrki kyllä ottamaan huomioon myös luetun ymmärtämisen, mutta kun äidinkielen arvosana määräytyi paremman koesuorituksen perusteella, lukemisen taidot jäivät suurelta osin arvioimatta.

Lukion opetussuunnitelman perusteet uusittiin 1990-luvun alkupuolella, ja ylioppilaskokeen aine jäi entistään entiselleen koulun todellisuudesta. Äidinkielen opetus ei saanut siitä tukea, sillä koe keskittyi yksipuolisesti esseetyyppiseen kirjoittamiseen ja jätti oppiaineen muut puolet huomiotta.

Uudistuksessa haluttiin säilyttää äidinkielen kokeen luonne kypsyyskokeena. Tähän tehtävään perinteinen ainekirjoitus tuntui sopivan, eikä sen poistamisesta vakavissaan edes keskusteltu. Uudeksi esseekokeeksi yhdistettiin 1990-luvun ensimmäinen ja toinen koe ja päätettiin käyttää hyväksi niiden parhaat tehtävätyypit. Luonteensa mukaisesti esseekoe painottuu kirjalliseen ilmaisuun ja kokelaan yleiseen kypsyteen: uutta äidinkielen koetta koskevien ohjeiden ja määräysten mukaan siinä »tutkitaan kokelaan yleissivistystä, ajattelun kehittyneisyyttä, kielellistä ilmaisukykyä ja kokonaisuuksien hallintaa» (Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet).

Esseekoetta täydentämään haluttiin kuitenkin toinen koe, joka painottuisi aikaisempaa vahvemmin äidinkielen ja kirjallisuuden oppisisältöihin. Äidinkielen suulliset taidot jäävät siltäkin tavoittamatta, sillä niiden mittaamiseksi ei ylioppilastutkintoon ole ainakaan toistaiseksi mahdollista järjestää valtakunnallista koetta. Painopistettä haluttiin kuitenkin siirtää pois kirjoittamisesta. Oppiaineen nimi oli muuttunut äidinkieleksi ja kirjallisuudeksi. Pitikö kokeista toisen siis keskittyä kieleen ja toisen kirjallisuuteen? Ajatus hylättiin, vaikka iskulause »kirjallisuutta ei saa sivuuttaa» jäi elämään. Yhtä nopeasti torjuttiin ajatus kielikokeiden kaltaisesta osiokokeesta, johon tulisi esimerkiksi kielioppi- tai oikeakielisystejäviä. Äidinkielen koe haluttiin säilyttää taitojen mittarina sen sijaan, että se muutettaisiin opittuja tietoja testaavaksi tottelevaisuuskokeeksi. Vähän kerrassaan päädyttiin suunnittelemaan aineistopohjaista koetta, joka jättää tilaa luovalle ajattelulle ja kekseliäisyydelle, ohjaa kokelaat pysähtymään kohtaamiinsa teksteihin, tarkkailemaan ja havainnoimaan niitä, tekemään niistä päätelmiä, huomaamaan piiloviestejä ja perustelemaan omia arvioitaan ja tulkintojaan. Uudesta kokeesta muokattiin kaksi vaihtoehtoa. Toisessa oppilaan oli vastattava yhdeksästä tarjolla olevasta tehtävästä viiteen, toisessa viidestä tehtävästä kolmeen. Jo ensimmäinen kokeilu osoitti, että kehittäelyä oli syytä jatkaa jälkimmäisen vaihtoehdon pohjalta.

Uuden osion nimeksi annettiin »tekstitaidon koe». Termi vakiintui nopeasti eikä näytä aiheuttaneen sekaannuksia siitäkään huolimatta, että sitä on sovitettu myös toisenlaiseen käyttöön termin *literacy* suomennokseksi. Niin kuin esimerkiksi Luukka ja Leiwo (2004: 21) suomentamaansa käsitettä luonnehtivat, heidän »tekstitaidossaan» ei ole kysymys yksilöllisestä taidosta vaan yhteisöllisten tekstikäytänteiden hallinnasta. »Tekstitaidot eivät myöskään ole yksi, yhtenäinen ja yleinen 'kyky' kirjoittaa tai lukea, joka kerran opittuna

voitaisiin siirtää tilanteesta toiseen, vaan tekstitaidot ovat sidoksissa tekstilajeihin», he korostavat (mp.).

Tekstitaidon koe suunniteltiin aivan toiselta pohjalta. Tekstityypin ja -lajin käsite tulevat tietysti opetuksessa esiin, ja siinä käsitellään myös esimerkkejä erilaisista tekstilajeista. Silti tekstitaito haluttiin ymmärtää nimenomaan yksilölliseksi kyvyksi, joka on opittavissa ja siirrettävissä tekstilajista toiseen. Tekstitaitoon kuuluu tietysti myös perustietoa yhteisön muuttuvista tekstikäytännöistä, mutta se on vain osa tekstitaitojen kokonaisuutta ja sitä, mitä kokeen avulla koetetaan arvioida.

Tästä ajattelusta seuraa, että tekstitaidon kokeessa voi olla sekä kaunokirjallista että asiatekstistä. Mikään ei estä laatimasta koetta niin, että siinä olisi vain jompaakumpaa. Kun lähtökohtana on lukion opetussuunnitelman perusteissa luonnehdittu laaja tekstikäsitelmä, myös kuvat, kuviot, taulukot ja muut epälineaariset tekstit ovat mahdollisia. Uudistus on kuitenkin toteutettava varoen, eikä ole todennäköistä, että tekstitaidon kokeessa tarjottaisiin ainakaan lähivuosina aineistona pelkkiä kuvia tai runoja.

TEKSTITAITO JA SEN MITTAAMINEN

Uuden äidinkielen kokeen osioista esseekoe profiloituu kypsyyskokeeksi ja tekstitaidon koe päättökokeeksi. Aivan näin selvä ei niiden ero kuitenkaan ole. Kirjallista ilmaisua arvioidaan molemmissa, ja kokelaan kypsyys — siinä mielessä kuin se lautakunnan ohjeissa esitetään — tulee tietysti näkösalle tekstitaidon kokeessakin. Vastaavasti lukutaidolla on merkitystä myös esseekokeessa, jonka tehtävistä osa pohjaa aineistoon (lisäksi on käynyt ilmi, että jo tehtävänantojen tulkinta ja ymmärtäminen on kova haaste lukutaidolle). Kuitenkin tekstitaidon koe on rakennettu paljolti juuri lukutaidon mittariksi. Lautakunta on kirjannut sen tarkoituksen seuraavasti (Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet):

Tekstitaidon kokeessa tutkitaan kokelaan kriittistä ja kulttuurista lukutaitoa ja kielellistä ilmaisukykyä. Tekstitaidolla tarkoitetaan kokelaan taitoa eritellä, tulkita, arvioida, hyödyntää ja tuottaa erilaisia tekstejä tietoisena niiden tavoitteista ja konteksteista. Siihen kuuluu myös taito tehdä havaintoja tekstin ilmaisukeinoista ja soveltaa taitojaan sekä tekstin vastaanottamiseen että tuottamiseen.

Ohje selventää tekstitaidon käsitettä ja niitä odotuksia, joita lukion opetussuunnitelman perusteita noudatteleva koe asettaa kokelaiden taidoille. Tekstejä on kyettävä erittelemään, arvioimaan, tulkitsemaan ja hyödyntämään. Kokelaita vaaditaan siis pysähtymään tekstien ääreen ja keskittymään niihin jopa siinä määrin, että he kiinnittävät huomionsa niissä käytettyihin ilmaisukeinoihin. Pintapuolinen silmäily ei riitä antamaan käsitystä tekstistä, ja tekstitaitoa koskevat vaatimukset katkaisevat automaattistuneen pikaluvun. Tekstitaidon koe problematisoi tekstin, pakottaa pohtimaan sen yksityiskohtia, ilmauksia ja tavoitteita. Se ohjaa katsomaan tekstiä ikkunana, jonka läpi näkyy kirjoittajan rakentama kuva maailmasta. Kriittiseen lukutaitoon kuuluu paitsi terve epäily ja sen havaitseminen, ettei ikkunan takana näkyvä maailma ole objektiivinen vaan jonkun konstruoima, myös kyky tunnistaa sävyjä ja vivahteita, tehdä tekstiä ja sen tuottajaa koskevia havaintoja ja osoittaa, mihin tekstin piirteisiin lukija perustaa tekemänsä arviot ja päätelmät.

Koe suuntaa huomion nimenomaan taitoihin eli kokelaan kykyyn soveltaa tietämystään ja osaamistaan konkreettisten tehtävien ratkaisemiseen. Tekstitaito on kaksisuuntaista,

ja sen mukaisesti kokeen tavoitteena on paitsi annettujen tekstien käsittely myös uuden tekstin tuottaminen. Niin tekstien kriittinen vastaanottaminen kuin niiden tulkintakin edellyttää kulttuurista lukutaitoa eli monenlaisia taustatietoja.

Siitä huolimatta, että tekstitaitoihin kuuluu tekstejä, tekstilajeja ja tekstityyppejä koskevaa tietoa, ne ovat periaatteessa riippumattomia siitä, millaisen tekstin tuottamisesta tai vastaanottamisesta on kysymys. Samoja ilmiöitä tulee vastaan sekä puhutuissa että kirjoitetuissa teksteissä ja yhtä hyvin kaunokirjallisissa kuin asiateksteissäkin. Tämä ajattelu ohjasi kokeen suunnittelua, ja siihen perustuvat tekstitaidon kokeen aineistoa koskevat määräykset (Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet):

Aineistona on asiatekstejä — esimerkiksi artikkeleita, uutisia, mielipidekirjoituksia, katkelmia tietoteoksista — ja kaunokirjallisia tekstejä. Aineisto voi koostua myös pelkästään asiatekstimateriaalista tai pelkästään kaunokirjallisesta materiaalista. Aineistona voi olla yksi laajahko teksti, 2–4 lyhyehköä tekstiä tai suppea valikoima aivan lyhyitä toisiinsa liittyviä tekstejä. Tekstit voivat olla itsenäisiä kokonaisuuksia tai katkelmia laajemmasta teoksesta.

Kun aineistopohjan valintaa koskevat rajoitukset ovat väljät, kokeen luonne määräytyy paljolti tehtävien mukaan. Ylioppilastutkinnon ja sen äidinkielen kokeen kannalta tekstitaidon koe ja sen tehtävänannot ovat merkittävä muutos nykyiseen käytäntöön. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen sisältöihin ne eivät kuitenkaan tuo mitään uutta.

Uudistettu äidinkielen koe ei tietenkään saa olla riidoin sen kanssa, mitä lukion opetussuunnitelmassa on esitetty. Tekstitaidon koetta alettiin hahmottaa pohjana silloinen opetussuunnitelma, jonka Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003 on äskettäin korvannut. Vaikka uusi opetussuunnitelma muuttaa aikaisempia käytäntöjä, muutoksella ei ole ollut välittömiä vaikutuksia tekstitaidon kokeen viimeistelyyn, koska tehdyt ratkaisut ovat sopusoinnussa niin vanhan kuin uudenkin opetussuunnitelman kanssa. Syy on ilmeinen: sekä esseekoe että tekstitaidon koe mittaavat taitoja, jotka kuuluvat äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen pysyvään ytimeen.

Äidinkielen kokeen uudistus noudattaa opetussuunnitelman perusteita eikä siis suoraan muuta opetuksen sisältöjä. Siitä huolimatta kokeen uudistamisella on vaikutusta painotuksiin, ja toivon mukaan se myös tukee opetustyötä. Tässä suhteessa merkittävä vaikutus on jo sillä, että luovutaan nykyisestä käytännöstä, jonka mukaan vain parempi koesuoritus arvostellaan. Kun uudistuksen jälkeen kumpikin osakoe vaikuttaa lopulliseen arvosanaan, kokeen vaatimustaso nousee ja ehkäpä sen myötä myös oppilaiden opiskelumotivaatio.

KOKEEN ARVOSTELU JA ARVOSTELTAVUUS

Äidinkielen kokeen rakennetta koskevaan uudistukseen liittyy myös arvostelujärjestelmän rukkous. Tekstitaidon kokeen vastaukset arvostellaan kokonaisnumeroina välillä 0–6 (lopullisessa arvostelussa pistemäärä painotetaan vielä kertoimella 3) ja esseekoe viiden pisteen portaikkona välillä 0–60. Uudet, tähänastista harvapäisemmät pisteasteikot on tarkoitettu helpottamaan ja yhdenmukaistamaan arvostelua. Muutos aikaisempaan käytäntöön on merkittävä kahdessa suhteessa. Ensimmäkin tähän saakka sensorin antama pistemäärä on käytännössä ollut tuomio, joka on suoraan määrännyt lopullisen arvosanan.

Uudistuksen jälkeen kokelaan arvosana määräytyy esseekokeen ja kolmen tekstitaidon kokeen vastauksen perusteella. Kun koetehtävät ovat nykyistä täsmällisempiä, myös suoritusten arvioinnissa on mahdollista päästä parempaan vakauteen.

Toiseksi uusi arvostelujärjestelmä mahdollistaa sen, että äidinkielen kokeessakin siirrytään suhteelliseen arvosteluun. Esseekokeesta voi saada enimmillään 60 ja tekstitaidon kokeesta 3 x 6 x 3 eli yhteensä 54 pistettä. Kokelaan kokonaispistemäärä asetuu siis 0:n ja 114 pisteen välille, ja näin moniportainen asteikko mahdollistaa sen, että arvosanojen rajoja voidaan eri kirjoituskerroilla liu'uttaa samalla tapaa kuin muissakin ylioppilastutkinnon kokeissa. On itse asiassa paradoksaalista, että äidinkielen koe on tutkintoaineista viimeinen, joka siirtyy suhteelliseen arvosteluun. Suhteellisen arvostelun periaatetta näyttävät nimittäin ensimmäisinä vaatineen ylioppilastutkintoon nimenomaan äidinkielen opettajat vuoden 1967 kärhämän jälkipuinnissa. Se kirjattiinkin joitakin vuosia myöhemmin lautakunnan arvostelukäytännöksi, mutta äidinkielen kokeeseen sitä ei ole tähän mennessä päästy aidosti soveltamaan.

TEKSTITAIDON KOE TIENSÄ ALUSSA

Erilaisissa kokeilu- ja harjoitusaineistoissa tekstitaidon kokeen tehtävyytyypit ovat vaihdelleet. Ylioppilastutkintolautakunnan laatimat äidinkielen kokeen tehtäviä koskevat määräykset on kirjoitettu väljiksi. Niiden mukaan tekstitaidon kokeessa annetaan tehtäviä, jotka liittyvät pohjatekstin tai pohjatekstien merkityksiin, rakenteisiin, ilmaisuun, tematiikkaan, vastaanottoon ja kontekstiin sekä näiden välisiin suhteisiin. Kun tehtävänä voi vielä olla »tiettyyn tarkoitukseen tähtäävän, aineistoon pohjaavan lyhyehkön kirjoituksen laatiminen», kokelaan osaaminen joutuu tekstitaidon kokeessa varsin monipuoliseen testiin.

Tämä tavoite on koetettu kirjata myös kokeen arvosteluperusteisiin. Lähtökohtana arvostelussa ovat oppiaineelle äidinkieli ja kirjallisuus vahvistetut tavoitteet, ja tekstitaidon koesuoritusten arvostelu ottaa huomioon sekä vastausten asiasisällön että ilmaisun. Äidinkielen kokeen ohjeissa ja määräyksissä on kuvattu eritasoisten suoritusten tuntomerkkejä. Kuvauksista näkyy, että arvostelussa seurataan ilmaisun ja kielenkäytön lisäksi tehtävänannon noudattamista, lukutaidon tasoa, pohjateksteistä tehtyjä havaintoja, päätelmiä ja niiden perusteluja sekä käsitteiden hallintaa. Vastauksen on tarkoitus olla pienimuotoinen teksti, joka on jäsentynyt ja ehyt kokonaisuus.

Ohjeiden mukaan vastaustekstin tulisi olla monipuolinen ja sisältää kylliksi havaintoja ja vakuuttavasti perusteltuja näkemyksiä, mutta sen olisi silti oltava looginen ja ytimekäs. Pyrkimystä tiiviyyteen korostaa myös se nimenomainen ohje, että aineistoa ei tarvitse esitellä lukijalle. Esseekoe on kirjoitettava niin, että lukija voi seurata sitä ja ymmärtää sen, vaikkei tuntisikaan aineistoa (samanlainen oli vanha aineistokoe). Tekstitaidon kokeessa vastausteksti on sen sijaan kirjoitettava lukijalle, joka tuntee pohjana olevan aineiston yhtä hyvin kuin kirjoittaja itse. Toivon mukaan eronteko ohjaa kirjoittajaa ottamaan ainakin jossain määrin lukijan huomioon.

Tekstitaidon koe tuo siis aikaisempiin käytäntöihin muutoksia. Niitä on kuitenkin tehty varoen, sillä alkuvaiheessa on tärkeintä, ettei uusi koe yllätä kirjoittajia eikä aseta heille kohtuuttomia vaatimuksia. Monenlaisia vaihtoehtoja on ennätetty kokeilla, ja tekstitaidon koe on pyritty rakentamaan yksinkertaiseksi, jotta sen käyttöönotto sujuisi ongelmitta.

▷

Kokeilut ovat auttaneet poistamaan pahimpia lastentauteja, mutta tositilanteessa niitä saattaa siitä huolimatta ilmaantua. Jo nyt on selvää, että lautakunnan antamissa koetta koskevista määräyksistä ja ohjeista on täsmennettävää.

Toisaalta uudistus ja erityisesti tekstitaidon koe ovat avanneet mahdollisuuksia, joista moniin on toistaiseksi ollut liian aikaista tarttua. Esseekoe ja tekstitaidon koe ohjaavat erityyppiseen kirjoittamiseen, ja niiden erilaista roolia voidaan korostaa vieläkin rohkeammin. Yksikään ylioppilaskokelas ei kuitenkaan ole vielä osallistunut uuteen kokeeseen, ja siksi tuntuu ehkä turhan aikaiselta kiirehtiä pohtimaan sen kehittämistä ja muokkaamista. Ennen pitkää muutoksiin kuitenkin ilmaantuu aihetta. Lähitulevaisuuden kysymyksiä on esimerkiksi se, milloin äidinkielen kokeessa voidaan luopua kynästä ja paperista ja siirtyä kirjoittamaan tekstinkäsittelylaitteella. ■

LÄHTEET

- KOSKELA, LASSE 2000: *Lukutaitoa jäljittämässä. Raportti uudentyyppisen äidinkielenkokeen kokeilusta kahdeksassatoista suomenkielisessä lukiossa*. Helsinki: ylioppilastutkintolautakunta.
- LINDHOLM, ANNA-STINA 2001: *På spaning efter textkompetens. Rapport om ett försök med en ny form av modersmålsprov i sex finlandssvenska gymnasier*. Helsingfors: studentexamensnämnden.
- Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Määräys 33/011/2003. Nuorille tarkoitettun lukiokoulutuksen opetussuunnitelman perusteet. Helsinki: Opetushallitus.
- LUUKKA, MINNA-RIITTA – LEIWO, MATTI 2004: Opetussuunnitelma äidinkielenopetuksen suunnannäyttäjänä? – Kari Sajavaara & Sauli Takala (toim.), *Kielikoulutus tienhaarassa* s. 13–36. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- Tekstistä tulkintaan. Tekstitaitojen harjoitusmateriaalia*. Helsinki: Laatusana Oy 2003.
- Tekstitaidot puntarissa*. Helsinki: Laatusana Oy 2004.
- Äidinkielen kokeen määräykset ja ohjeet. Äidinkielen koe 2007 alkaen. Ylioppilastutkintolautakunta. – <http://www.ylioppilastutkinto.fi/maaraykset/ainekohtaiset/aidinkieli2007.html>. (Julkaistu olennaisilta osin teoksessa Ritva Falck, Karl Grönn, Hilikka Lamberg ja Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2006* s. 168–179. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.)
- Äidinkielen mallikoe. Ylioppilastutkintolautakunta 2005. (Julkaistu olennaisilta osin teoksessa Ritva Falck, Karl Grönn, Hilikka Lamberg ja Mervi Murto (toim.), *Ylioppilastekstejä 2006* s. 18–26. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.)

Kirjoittaja on ylioppilastutkintolautakunnan äidinkielen suomen jaoksen puheenjohtaja.

Kirjoittajan yhteystiedot:
Suomen kielen laitos
PL 3 (Fabianinkatu 33)
00014 Helsingin yliopisto
Sähköposti: pentti.leino@helsinki.fi